

УДК 657.43(477)

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ТА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ І ПІДРЯДНИКАМИ

PRACTICAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND INTERNAL CONTROL OF PAYMENTS TO SUPPLIERS AND CONTRACTORS

Бабенко Л.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування,
Університет митної справи та фінансів

Фесенко В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування,
Університет митної справи та фінансів

Цьома К.Ю.

магістр,
Університет митної справи та фінансів

Статтю присвячено узагальненню практичних аспектів організації обліку і внутрішнього контролю над розрахунками з постачальниками та підрядниками на підприємстві. Систематизовано заходи здійснення внутрішнього контролю над своєчасністю та повнотою проведення розрахунків із постачальниками та підрядниками, дотримання діючих правил розрахунків. Запропоновано додаткові рахунки для обліку та форму аналітичної таблиці для внутрішнього контролю торговельної кредиторської заборгованості.

Ключові слова: розрахункові операції, постачальники та підрядники, зобов'язання, кредиторська заборгованість, податковий кредит із ПДВ, інвентаризація, внутрішній контроль.

Статья посвящена обобщению практических аспектов организации учета и внутреннего контроля по расчетам с поставщиками и подрядчиками на предприятии. Систематизированы меры внутреннего контроля над своевременностью и полнотой проведения расчетов с поставщиками и подрядчиками, соблюдение действующих правил расчетов. Предложены дополнительные счета для учета и форма аналитической таблицы для внутреннего контроля торговой кредиторской задолженности.

Ключевые слова: расчетные операции, поставщики и подрядчики, обязательства, кредиторская задолженность, налоговый кредит по НДС, инвентаризация, внутренний контроль.

This article is devoted to generalization of the practical aspects of accounting and internal control of payments to suppliers and contractors on the enterprise. The systematization of internal control measures the timeliness and completeness of payments to suppliers and contractors, compliance with existing regulations are in the article. Additional accounts for trade payables and analytical table form for internal control of trade payables are proposed.

Keywords: payment transactions, suppliers and contractors, commitment, payables, VAT credit, inventory, internal control.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У процесі господарської діяльності будь-яке підприємство для забезпечення свого функціонування купує матеріальні цінності, оплачує виконані роботи і надані послуги. Одним із наслідків відображення в обліку таких господарських операцій є виникнення зобов'язань перед постачальниками та підрядниками. Частина цієї заборгованості в процесі фінансово-господарської діяльності неминуха і повинна знаходитися в рамках припустимих значень. У разі досягнення розмірів

кредиторської заборгованості достатньо великих значень відбувається збільшення термінів розрахунків між споживачами продукції і їх виробниками, зниження платоспроможності останніх і, як наслідок, порушення фінансової та розрахункової дисципліни. Отже, для правильного, ефективного та своєчасного проведення розрахунків із постачальниками та підрядниками на основі достовірної обліково-аналітичної інформації її використання для здійснення ефективного внутрішнього контролю набуває великого значення та зумовлює необхідність постійного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблеми організації, контролю та оптимізації обліку розрахунків із постачальниками та підрядниками, а також їх достовірного відображення у фінансовій звітності висвітлено у працях багатьох науковців. Серед вітчизняних учених проблемні аспекти стосовно обліку і контролю розрахунків із постачальниками та підрядниками досліджували Л.М. Братчук, Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, С.Ф. Голов, О.Є. Гудзь, В.М. Добровський, М.Ф. Огійчук, О.М. Петрук, Л.К. Сук, П.Я. Хомин, Е.Ф. Югас та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проте й надалі залишаються питання, що потребують подальшого дослідження: визначення економічної сутності зобов'язань перед постачальниками та підрядниками, порядок їх відображення в обліку й звітності з урахуванням вимог міжнародних стандартів фінансової звітності та аудиту, забезпечення беззаперечної якості та прозорості облікової інформації щодо розрахункових операцій тощо. Багато теоретичних положень, які стосуються трактування розрахунків, заборгованості та зобов'язань, є дискусійними, а їхня організація, оцінка та методика обліку потребують удосконалення. На сучасному етапі особливого значення набувають питання використання облікової інформації для організації своєчасного та ефективного внутрішнього контролю над своєчасністю, повнотою та достовірністю проведення розрахунків, правильністю визначення і відображення в обліку та податкових деклараціях із ПДВ сум податкового кредиту.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є узагальнення теоретичних та практичних аспектів обліку і внутрішнього контролю розрахунків із постачальниками і підрядниками, пошук заходів з удосконалення методики відображення в обліку кредиторської заборгованості для здійснення своєчасного та ефективного внутрішнього контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі господарської діяльності підприємства постійно вступають у різні розрахункові відносини з постачальниками та підрядниками. Щоб уникнути порушень і зловживань під час здійснення розрахункових операцій, потрібно проводити постійний контроль над їх проведенням та відображенням у бухгалтерському обліку.

Наявність товарної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги може бути як позитивним моментом фінансово-господарської діяльності, так і негативним. Якщо вона є в межах сум та термінів, що передбачені договорами, то це надає можливість користуватися деякий час додатковими фінансовими ресурсами. З іншого боку, за наявності значних сум

кредиторської заборгованості відбувається зниження показників платоспроможності суб'єктів господарювання, що може стати причиною відмови третіх сторін (контрагентів, фінансових установ і т. д.) від співпраці.

Основою виникнення розрахункових операцій із постачальниками та підрядниками є укладення договору. При цьому виникає юридичне зобов'язання, яке не відображається на рахунках бухгалтерського обліку та в балансі. Його відображення в обліку розпочнеться тоді, коли суб'єкти господарювання, що уклали договір, перейдуть до виконання взятих на себе зобов'язань та за наявності умов відповідно до П(С)БО 11: оцінка зобов'язання зможе бути достовірно визначена; існуватиме ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок погашення зобов'язання [1]. У разі невиконання укладених договорів можуть застосуватися штрафні санкції, що теж повинно знайти відображення у бухгалтерському обліку. Виникнення неузгодженості правового та облікового середовища негативно впливає на формування звітної інформації щодо розрахункових операцій підприємства. Для вирішення цієї проблеми Я.М. Демченко та В.М. Прохорова пропонують відображати юридичні зобов'язання на рахунках позабалансового обліку, використовуючи рахунок 042 «Непередбачені зобов'язання». Доцільним є також зазначення інформації про юридичні зобов'язання й у примітках до фінансової звітності. Після перетворення юридичних зобов'язань на такі, що відповідають усім критеріям бухгалтерського обліку, запропоновано проводити їх виключення з позабалансового обліку та відображати як на балансових рахунках, так і в балансі підприємства [2, с. 100]. Можна погодитися з думкою авторів статті, адже відображення зобов'язань підприємства таким чином сприятиме забезпеченню користувачів фінансової звітності достовірною та обґрунтованою інформацією про борги підприємства та його платоспроможність.

У господарській діяльності підприємств виникають обставини, які впливають на своєчасне виконання зобов'язань або взагалі припиняють їх здійснення. Такими обставинами можуть бути тимчасова або стійка фінансова неплатоспроможність, банкрутство, надзвичайні події. Це означає, що під час здійснення розрахунків із постачальниками та підрядниками у бухгалтерському обліку може виникати як дебіторська заборгованість (у разі здійснення передоплати), так і кредиторська заборгованість (за умови здійснення такої оплати після поставки товару чи надання послуги). Отже, виконання своєчасної перевірки розрахунків із постачальниками та підрядниками, попередження прострочення кредиторської заборгованості повинні бути основою в організації їх обліку.

Для обліку розрахунків із постачальниками та підрядниками за одержані товарно-матеріальні

цінності, виконанні роботи та надані послуги використовується рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», який має лише три субрахунки. На нашу думку, така деталізація не є достатньою, оскільки потрібно враховувати терміни погашення заборгованості, а також виконання умов погашення. Для вдосконалення ведення бухгалтерського обліку кредиторської заборгованості за конкретними договорами пропонуємо ввести додаткові аналітичні рахунки до рахунка 63:

- 6311 «Заборгованість перед вітчизняними постачальниками, термін сплати якої ще не настав»;
- 6312 «Прострочена заборгованість перед вітчизняними постачальниками»;
- 6313 «Безнадійна заборгованість перед вітчизняними постачальниками»;
- 6321 «Заборгованість перед іноземними постачальниками, термін сплати якої ще не настав»;
- 6322 «Прострочена заборгованість перед іноземними постачальниками»;
- 6323 «Безнадійна заборгованість перед іноземними постачальниками».

Застосування в обліку даних рахунків сприятиме контролю над кредиторською заборгованістю, термінами її сплати, що дасть змогу більш

правильно планувати потоки грошових коштів з урахуванням необхідності проведення розрахунків із постачальниками та підрядниками.

До 2009 р. підприємства подавали форму державного статистичного спостереження 1-Б «Звіт про фінансові результати, дебіторську та кредиторську заборгованість», в якій наводилися заборгованості з резидентами та нерезидентами за можливими напрямками їх виникнення та в розрізі сум звичайної і простроченої як дебіторської, так і кредиторської заборгованості [3]. На нашу думку, зміни у формі, які відбулися згідно з Наказом Державного комітету статистики України від 20.07.2009 № 271, є не досить вдалим. Вони стосуються не тільки зміни назви форми звітності (нині вона називається «Звіт про фінансові результати»), а й відображення сум заборгованостей [4]. Так, у розділі III відображаються тільки заборгованості, що виникають під час розрахунків із нерезидентами. Ця форма заповнюється щокварталу станом на кінець останнього дня звітної періоду. У цьому розділі за усіма графами відображається заборгованість за зовнішньоторговельними операціями щодо контрагента-нерезидента, яка включає заборгованість за товари, роботи, послуги (у тому числі забезпечену векселями) та видані (одержані) аванси у рахунок наступних поставок

Таблиця 1

Форма аналітичної таблиці внутрішнього контролю кредиторської заборгованості перед постачальниками та підрядниками

№ з/п	Кредиторська заборгованість перед постачальниками та підрядниками									
	Всього, тис. грн.	у т. ч. за термінами погашення, тис. грн.			із неї прострочена					
		до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	від 6 до 12 місяців	термін прострочення			сума, тис. грн.	причини виникнення	вжиті заходи
до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	більше 6 місяців	до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	більше 6 місяців					
1	6520	1200	4320				4 міс.	1000	Відсутність коштів на рахунку	Взяття кредиту в банку
...										

Таблиця 2

Форма реєстру документів до сплати

№ з/п	Постачальник	Номер рахунку до сплати, дата	Термін оплати, дні	Сума оплати з ПДВ, грн.	Сальдо на кінець дня	Сальдо, накопичувально за місяць	Дата оплати
	Назва ТМЦ	Сума рахунку з ПДВ, грн.					
1	ДП «Артемсіль»	5263080, 08.05.2016	60	200000	200000	1520000	08.07.2016
	Кухонна сіль	1200000					
...							
Всього							

продукції, робіт, послуг, а також частково – винятково в частині заборгованості (авансів). До звіту не включаються заборгованість за фінансовими зобов'язаннями, наприклад за кредитами, залученими як від банків, так і від будь-яких інших кредиторів (у тому числі від прямого інвестора), отримана фінансова допомога тощо. У графах 1 і 4 наводяться обсяги довгострокової заборгованості, у графах 2 і 5 – обсяги поточної заборгованості, у графах 3 і 6 – обсяги простроченої поточної заборгованості. На нашу думку, було б доцільно повернутися до «старої» форми звітності, де заборгованості вказувалися за термінами погашення та їх співставлення за звітними періодами давали чітке розуміння тенденцій змін у стані як дебіторської, так і кредиторської заборгованості, отже, така інформація могла використовуватися під час прийняття управлінських рішень щодо планування грошових потоків. З урахуванням вищенаведеного пропонуємо форму аналітичної таблиці внутрішнього контролю кредиторської заборгованості перед постачальниками та підрядниками, яка може бути використана в системі управлінського обліку на підприємстві (табл. 1).

У подальшому показники таблиці доцільно проаналізувати в розрізі інформації про заборгованість перед кожним постачальником за договорами, термінами погашення заборгованості як за терміном згідно договору, так і фактично. Це надасть можливість визначення за кожною операцією, здійсненою з постачальниками і підрядниками, дотримання встановлених у договорах термінів постачання товарно-матеріальних цінностей (виконання робіт) і своєчасність розрахунків із ними.

Для вдосконалення розрахунків із постачальниками Є.В. Калюга та І.М. Ревизюк запропонували ввести документ під назвою «Реєстр документів до сплати» [5, с. 188] (табл. 2).

Наведений вище документ дуже корисний, оскільки сприятиме зростанню ефективності облікової роботи, адже він містить інформацію про те, за що платить підприємство, якими повинні бути терміни оплати, та найголовнішою перевагою даного документа є наявність у ньому залишків за кожним рахунком на кінець дня, а також накопичувальної інформації на кінець місяця, що дасть змогу контролювати кредиторську заборгованість за конкретним постачальником або підрядником.

Я.М. Демченко та В.М. Прохорова вважають, що доцільно також внести корективи щодо відображення кредиторської заборгованості перед постачальниками та підрядниками до фінансової звітності, а саме до Балансу (Звіту про фінансовий стан): під рядком 1615 «Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» додати рядок 1616 із назвою «У тому числі прострочена кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» [2, с. 106]. Ми цілком погоджуємося

з такою пропозицією і вважаємо, що це сприятиме посиленню інформативності звітності підприємства, допоможе постачальникам краще розуміти якість майбутніх економічних відносин із даним суб'єктом господарювання.

Особливо важливого значення у зв'язку зі змінами в частині електронного адміністрування ПДВ та порядку формування податкового кредиту під час розрахунків із постачальниками та підрядниками набуває необхідність контролю факту реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі, оскільки з 01.01.2015 скасовано паперові форми податкових накладних. Відтепер платник ПДВ зобов'язаний надати покупцю податкову накладну, складену в електронній формі і зареєстровану в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН). Податкова накладна складається в день виникнення податкового зобов'язання продавця. Реєстрація податкових накладних у ЄРПН здійснюється не пізніше 15 календарних днів, наступних за датою їх складання [8].

Для отримання податкової накладної, зареєстрованої в ЄРПН, покупець надсилає в електронному вигляді запит до ЄРПН, за яким отримує в електронному вигляді повідомлення про реєстрацію податкової накладної в ЄРПН та податкову накладну в електронному вигляді. Цей процес необхідно контролювати, оскільки відсутність факту реєстрації продавцем податкових накладних в ЄРПН та/або порушення порядку їх заповнення не дає права покупцю на включення сум ПДВ до податкового кредиту.

Завдяки новим змінам унеможливується формування «штучного» податкового кредиту – тобто податкового кредиту покупців, щодо якого не визнані податкові зобов'язання постачальників, зникне необхідність проведення звірок податкового кредиту покупця з податковими зобов'язаннями постачальників.

Нині недосконалість системи електронного адміністрування ПДВ полягає у тому, що запроваджується солідарна відповідальність продавця та покупця, що в кінцевому підсумку призведе до подвійної сплати ПДВ до бюджету, тому що за відсутності реєстрації податкової накладної в ЄРПН продавцем відповідальність за це несе покупець таких товарів/робіт, послуг, який, своєю чергою, буде позбавлений права на податковий кредит. Також бухгалтерам підприємств необхідно мати технічні можливості та необхідні програми для обміну податковими накладними.

Особливу увагу під час проведення контролю розрахунків із постачальниками та підрядниками необхідно приділяти інвентаризації кредиторської заборгованості за відповідними звітними періодами. Для цього користуються Положенням «Про інвентаризацію активів та зобов'язань» № 879 [9]. Дані інвентаризації слід звірити із сумами, відображеними у Головній книзі та балансі за рахунком 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками». Інвента-

ризація кредиторської заборгованості полягає у звірці документів і записів у реєстрах обліку і перевірці обґрунтованості сум, відображених на відповідних рахунках, з оформленням контрольних дій актом інвентаризації. Звіряння підлягають залишки кредиторської заборгованості на початок звітного періоду, відображені в реєстрах бухгалтерського обліку, із залишками в попередньому звітному періоді, й уточнюється реальність кредиторської заборгованості.

Під час інвентаризації всім дебіторам підприємства кредитори повинні передати виписки з аналітичних рахунків про їх заборгованість, які пред'являються інвентаризаційній комісії для підтвердження реальності заборгованості. Кредиторська заборгованість перевіряється щодо дотримання строку позовної давності, обґрунтованості сум, які обліковуються на рахунках обліку розрахунків із постачальниками та підрядниками.

В акті інвентаризації вказуються найменування проінвентаризованих субрахунків і суми виявленої неузгодженої кредиторської заборгованості та кредиторської заборгованості, щодо якої строк позовної давності минув. До акта інвентаризації розрахунків додається довідка про кредиторську заборгованість, щодо якої строк позовної давності минув, із зазначенням найменування і місцезнаходження таких кредиторів, суми, причини, дати і підстави виникнення заборгованості.

Контроль дотримання періодичності проведення інвентаризацій розрахунків із постачальниками та підрядниками проводять шляхом відслідковування даних Книги реєстрації контрольних перевірок інвентаризацій підприємства, Акта контрольної перевірки інвентаризації цінностей та відомості результатів інвентаризації [9].

Для перевірки достовірності первинних документів, за якими здійснені розрахункові операції, доцільно провести зустрічні звірки різних документів на даному підприємстві та зробити письмовий запит у відповідні підприємства про стан розрахунків. Особливого контролю підлягають рахунки, за якими проводилися сторнувальні записи, записи щодо перерахування сум з одного рахунка на інший, а також ті, де склалися бухгалтерські проведення на підставі довідок.

Кожна сума дебіторської і кредиторської заборгованості на окремих рахунках розглядається з погляду виникнення боргу, причини і давності створення заборгованості, реальності її одержання. Заборгованість, не сплачена в установленний строк, – це заборгованість зі строком сплати, що минув, тому необхідно з'ясувати причини її непогашення у визначені терміни.

Позовна давність вираховується з моменту виникнення права на подання позову. Із цього приводу слід перевірити, чи подавалися листи-нагадування про необхідність погашення боргу, чи виставлялися претензії, чи передані матеріали юридичній службі підприємства для подання позову.

Під час внутрішнього контролю торговельної кредиторської заборгованості необхідно встановити наявність та зміст договорів постачання продукції та товарів, визначити доцільність придбання, дотримання встановлених договором термінів та форм розрахунків. Щоб установити повноту оприбуткування матеріальних цінностей, слід зіставити дані про їх кількість і вартість за платіжними документами (платіжним дорученням і вимогами-дорученнями) з даними документів на їх оприбуткування (рахунків, рахунків-фактур, товарно-транспортних накладних) і показниками аналітичного обліку розрахунків із постачальниками, книгами, картками складського обліку, звітами руху товарів. Звертається увага на правильність застосування постачальниками цін, тарифів за послуги. Подібні факти виявляють зіставленням цін, указаних у рахунках постачальників, із цінами, вказаними в договорах [10, с. 343–347].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В умовах наявної кризи неплатежів в Україні безконтрольне зростання торговельної заборгованості стає поширеним явищем. Розрахунки з дебіторами та кредиторами на вітчизняних підприємствах мають не зовсім позитивну характеристику, оскільки мають місце значні суми заборгованості та тривалі терміни її погашення. Одним із найбільш складних та суперечливих питань, які зумовлені проблемою неплатежів, є постановка правильно організованого контролю над торговельною кредиторською заборгованістю, який передусім повинен сприяти недопущенню прострочення термінів платежу і доведення заборгованості до стану безнадійної. Для забезпечення виконання завдань, наведених вище, потрібна висока достовірність даних бухгалтерського обліку про стан дебіторської і кредиторської заборгованості. Це стосується передусім інформації аналітичного обліку, яка необхідна для ефективного контролю над своєчасністю стягнення заборгованості. Наведені у статті пропозиції будуть сприяти вдосконаленню методики обліку та контролю розрахунків із постачальниками та підрядниками, зниженню кредиторської заборгованості і зміцненню фінансового стану підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.
2. Демченко Я.М. Шляхи вдосконалення обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками / Я.М. Демченко, В.М. Прохорова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз». – 2014. – № 1(28). – С. 96–108.
3. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження «1-Б «Звіт про фінансові результати і дебіторську та кредиторську заборгованість» від 04.08.2008 № 265 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0780-08>.
4. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-Б «Звіт про фінансові результати» від 20.07.2009 № 271 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0731-09>.
5. Ревизюк І.М. Удосконалення обліку розрахунків із постачальниками / І.М. Ревизюк, Є.В. Калюга // Економічні науки. – 2013. – № 10(4). – С. 185–190.
6. Агаркова О.А. Проблемні аспекти обліку розрахунків із постачальниками / О.А. Агаркова // Стратегічні питання світової науки. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com /5_SWMN_2012/Economics/7_101448.doc.htm.
7. Бразілій Н.М. Внутрішній аудит розрахунків з постачальниками та підрядниками як шлях вдосконалення системи внутрішнього контролю підприємства / Н.М. Бразілій, О.О. Лисенко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 30 (1). – С. 20–26.
8. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
10. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України / Н.М. Ткаченко – К.: А.С.К., 2001. – 784 с.